

Јелена Р. Јовановић Симић

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик

са јужнословенским језицима

УДК: 82.09-1:81'38 ; 82.09-1
ИД БРОЈ: 184492044

Оригинални научни рад

Примљен: 2. 2. 2011.

Прихваћен: 14. 3. 2011.

О ПЕСНИЧКОМ ПОРЕЂЕЊУ

Апстракт: У раду¹ се разматра поређење као песничка фигура, и утврђује се да се оно разликује од осталих врста поређења не просто сликовитошћу, већ оним особеностима што их добија од амбијента у којем се налази – свежином израза, необичношћу слике, изненађујућом фактуром, каткада и звучним омотачем који га чини лепршавијим од сваког непесничког говора ма колико овај био привлачан и леп.

Кључне речи: поређење – аналогично/неаналогично, конвенционално/инвентивно, стереотипно/поетско

1. ПОРЕЂЕЊЕ КАО УМЕТНИЧКИ ИЗРАЗ

1. Размишљајући о овој теми раније у два наврата², утврдили смо да поређење, најпре, не служи само разјашњавању једне појаве по аналогiji са нечим што јој је слично, него да има и појачајну функцију – њиме се истиче оно што се пореди на тај начин што се изједначаје са нечим необичним, значајним или уопште вредним пажње; и затим, да поредбени сегмент конструкције може бити развијен у слику. Сliku нисмо сматрали средством уметничког, већ уопште живописног описа. Тако смо себи наметнули и нову дужност: да покажемо шта је уметнички израз, и како онда изгледа песничко поређење.

2. Чинило се да је то не само изводљив него и лак задатак, јер се о песничкој уметности толико писало и пише – да је довољно позвати се на релевантна мишљења. Претпоставили смо да је најбоље у том случају послушати шта о песничком поређењу кажу сами песници, заправо они од њих који сем што стварају поезију – покушавају да је и објасне. Али ставови о поезији тако су многобројни и разноврсни, да их је тешко сложити у иоле јединствен скуп идеја. И још више, песник у ствари и своје есеје пише 'песничким маниром', ствара

¹ Овај рад написан је у оквиру научног пројекта 178014 *Динамичка стилистика савременог српског језика*, који финансира Министарство за науку Републике Србије.

² Јовановић 2006, Јовановић 2007б.

песничку слику и онда кад покушава да је објасни. Но узели смо три аутора чији је углед несумњив, и покушали да њихове изјаве уобличимо у јединствену дефиницију.

а) Примера ради, Иво Андрић, фасциниран архаичним архитектонским и ликовним облицима које је имао прилике да посматра, уверен је да помоћу њих човек настоји да продре у тајну божанске силе и да истовремено учини благотоворним њен утицај на људски род. Генезу те врсте стваралаштва Андрић (1963: 102) види у његовом усавршавању, на једној страни, али и у изопачавању на другој. „Видим, невино и мирно царство првих ликова..., кад је сваки од остварених ликова казивао само оно што јесте и што жели да буде, неокаљан и невезан безбројним и варљивим асоцијацијама које су доцније, истина, обогатиле људско осећање и мишљење, али су их зато одвели на мучна и безизлазна беспућа. И видим одмах и почетно лукавство човеково – лукавство чија ће он сам бити прва и главна жртва – његову тежњу да ликове потчини, зароби и упрости, као што је полако заробљавао друге снаге и појаве у природи, и да једним ограниченим и утврђеним бројем ликова, којима је лако владати и просто руковати, изражава све остале појаве и све своје мисли, жеље и потребе у вези са њима. Кратко: ти ликови не показују, као до тада, само оно што су и што сами значе, него да *казују*“. Првобитно реалистичне, сликовите уметничке представе стварности постају са временом симболичке форме помоћу којих је уметник у стању да сажме и представи многе животне појаве, али да истовремено помери угао посматрања, унесе сопствену свест и намеру у њих, да их обавије мистичким тајанством, те да примаоца покуша убедити да оне имају онакву суштину какву им он придаје. Права уметност ипак није вештина импостације сопствених идеја у слику стварности, већ откривање, и њено осветљавање јарким бојама којима ће обасјати онога ко приступи уметниковом делу.

б) Виктор Шкловски у чувеној студији о 'ускрснућу речи' (1969: 13) – управо у томе, у повратку првобитном изразу – види поетску стварност, и највећи задатак песника: „Најстарије човјеково поетско стварање – по њему – било је стварање ријечи. Сада су ријечи мртве, и језик је налик на гробље, а тек рођена ријеч била је жива, сликовита. Свака је ријеч у бити троп. На примјер, мјесец: првобитно значење те ријечи је 'мјеритељ'; туга и жалост – то је оно што жеже и пали; ријеч *enfant* (исто тако као и староруско 'отрок') у дословном пријеводу значи 'онај који не говори'... И често, када си надомак сада већ изгубљене, излизане слике положене некад у основу ријечи, запањује те њезина љепота – љепота која је постојала и које више нема“.

в) Француски песник и теоретичар Пол Валери (1980: 320–321) заступа идеју да је модерна уметност слична магијском ритуалу. По њему је „песников задатак да створи утисак присне везаности између речи и духа“. „Треба признати – наставља Валери на истоме месту – да је то један заиста чудесан резултат. Кажем чудесан, премда не значи да је посебно редак. Кажем: чудесан у оном смислу који стварамо док мислимо на опсене и чудеса древне

магије. Не треба заборавити да је поетска форма током столећа била кориштена приликом чарања. Они који су се упуштали у те необичне ствари, неизбежно су морали веровати у моћ говора, и чак више у корисност звука тог говора него у његово значење. Магијске формуле често су лишене значења; али нико није мислио да је њихова снага зависила од њиховог интелектуалног садржаја“.

3. Песничка, и уопште уметничка представа стварности, по ономе што смо сазнали цитирајући три релевантна мишљења познатих стваралаца, не тежи заправо истинитости и адекватности израза, већ облицима који ће привући реципијентову пажњу, очарати га, учинити му се необичним, чудесним, вредним да се открије и спозна тајна коју у себи крију, и која носи оно зрнце мудрости за којим човек вечито трага не би ли помоћу њега решио загонетку света и живота. Поређење у поезији мора, према томе бити једна од оних формула уз чију помоћ радознали реципијент од обичног посматрача бива преобращен у трагаоца за том чаробном лампом којом ће осветлити пут до суштине живота. Слика са којом се пореди стварност овде баца на њу омамљујућу светлост, привлачну за око а изазовну за истраживачки дух да пође у волшебни свет који се пред њим отвара.

2. АНАЛОГИЧНОСТ И НЕАНАЛОГИЧНОСТ ПОРЕЂЕЊА

1. Логички исправна компарација подразумевала би једнакост онога што се пореди и онога са чим се пореди – компаратума и компарандума. Тек би она имала праву експликативну функцију: сваком детаљу структуре која се пореди одговарао би неки еквивалент у поредбеној формацији. По аналогiji би била препозната вредност поређене појаве као у огледалу, а ова би била подробно представљена, исто онако као уз помоћ описа. Али увиђамо да поређење које је засновано на еквиваленцији нема сврхе, јер ће опис увек бити прецизнији и јаснији. Смисао поређења, то добро видимо, и није у прецизности и јасноћи представљања, већ у нечему другом. Но у позадини поређења ипак често препознајемо аналогiju као полазиште и основу на којој почива, као механизам уз помоћ којег се успоставља, иако не чини суштину.

2. Аналошко поређење у ствари је сажет паралелизам, у који се на овај или онај начин може (поново) развити. Узећемо неколико примера из Андрићевих есеја и покушаћемо да у њима откријемо паралелизам као ћелију из које је поређење настало:

И док градове и пределе гледам кроз свој доживљај и као део себе, мој разговор и обрачун с људским лицима нема краја ИА С 92; Сви се ми, као и све живо, сваког тренутка боримо са смрћу ИА С 93; ...угледао сам десно од друма велике стубове бежичне телеграфије. Куле од металне паучине, fine као чипка и тврде као градови ИА С 121; И они имају своје сталне службенике који

их опслужују као свештеници храмове ИА С 121; И то су понављали у говору и писму онако хладно и све са мање смисла и размишљања, као што људи раде већину ствари ИА С 132; Али је мој сабеседник, као сви стари људи, био осетљив за промене дана и времена ИА С 145; Отишао је једноставно, готово без поздрава, као што одлазе из кафане људи који су редовни гости... ИА С 145.

а) У првом случају аутор хоће рећи да 'део себе' гледа 'кроз свој доживљај', а то исто чини кад су у питању 'градови и предели'. Дакле, у основици наше конструкције стоји следећа: (1) 'ја градове и пределе гледам кроз свој доживљај', и (2) 'ја део себе гледам кроз свој доживљај', а (3) то је исти начин гледања. Еквиваленција елемената једног и другог описа је видљива и без даљег разлагања, а исто тако и аналогија међу описима. Трећи члан реконструисане форме садржи оно што надилази паралелизам, а то је садржано у поредбеној речци 'као'. Наравно, ми говоримо о основици, а не о конструкцији коју смо забележили: она је из различитих разлога затечена у редукованом стању, у којем је паралелизам у извесној мери затамњен.

б) И други случај је разложив на паралелне описе и упут на њихов идентитет: (а) 'сви се ми сваког тренутка боримо са смрћу'; (б) 'све се живо сваког тренутка бори са смрћу'; (в) то је исто.

в) У трећем примеру садржана су два поређења. Прво се тиче 'финоће', а друго 'тврдоће': 'куле од металне паучине су fine // чипка је fina' – то је исто; 'куле од металне паучине су тврде // градови су тврди' – то је исто.

3. Но нису сва поређења разложива на паралелне конструкције. Разгледаћемо у том циљу следеће примере:

Бива да наиђе једно једино (људско лице у мом сећању – Ј. Ј.) и лебди преда мном дуго и заклања цео видљиви свет, а бива да навале стотине, хиљаде лица, као бујица која прети да поплави и однесе моју свест ИА С 92; Кише су их (тј. степенице – Ј. Ј.) испрале, и немилосрдно сунце, које у овим крајевима не уме да зађе, исисало, ишупљикало, истопило као шећерлеме ИА С 99;

Нека (лица – Ј. Ј.) искрсавају нема, сама од себе или мени непознатим поводом, а нека се јављају, као на уговорен знак, на реч или реченицу која их прати ИА С 92; Очи не гледају, као у младосици, са потпуним паралелизмом, него свако иде малко својим путем ИА С 93; Очи нам (у Срему – Ј. Ј.) засењују само безбројне и бескрајне бразде; оне се, већ према брзини вожње, или шире или склапају као нејресисана, ћудљива игра разнобојних лејеза, лево и десно од нас... ИА С 152.

а) Ако бисмо први случај разложили на паралелне конструкције, оне би морале гласити: (1) 'бујица прети да поплави и однесе моју свест'; (2) 'стотине, хиљаде лица прете...'; (3) то је исто. Еквиваленција очигледно је успостављена, али она не одговара интенцији забележене конструкције. Поређење није засновано на правoliniјској аналогији, већ на неким спореднијим моментима у паралелизму.

б) У другом случају успостављени паралелизам изгледао би овако: (1) 'сунце је исисало, ишупљикало, истопило (степенице)'; (2) 'сунце је исисало, ишупљикало, истопило шећерлеме'; (3) то је исто. 'Сунце' свакако не 'исисава шећерлеме', већ 'деца', па тај елемент недостаје и у поређењу и у реконструкцији. Очито је да ово поређење није строго засновано на паралелизму, већ на нешто слободнијим асоцијативним везама.

в) У првом примеру из друге групе као да је паралелизам потпун: (1) 'нека (лица), јављају се на реч или реченицу која их прати'; (2) 'нека лица се јављају на уговорени знак'; (3) то је исто. Али раскорак реконструисане форме са забележеном не може се превидети: не жели се рећи да се 'лица јављају на уговорени знак'! Поређење садржи елемент који заправо није део описане предметне стварности, већ је импостиран у виду претпоставке или могућности.

г) У следећем по реду примеру паралелизам се заправо одриче: (1) 'очи у младости гледају са потпуним паралелизмом'; (б) 'сада не гледају са потпуним паралелизмом...'. Ваља утврдити да постоји разлика између два нивоа конструкције – формалног и семантичког. На формалном плану еквиваленција међу члановима конструкције постоји, а на семантичком не.

д) У последњем наведеном примеру паралелизма нема на семантичком плану, док је на формалном у извесном смислу успостављив: (1) 'бразде се... или шире или скупљају'; (2) 'игра се... или шири или скупља...'. Непаралелизам је могуће уклонити прилагођавањем облика у члановима поређења њиховом значењу: (1) 'бразде се... или шире или скупљају'; (2) 'оне се или шире или скупљају у игри...'.

4. Паралелизам није успостављив у поредбеним конструкцијама са 'као да':

Било је једно време, у Мадриду, пре ратова, када су људи и жене у разговору са мном криомице погледали моје руке, *као да хоће да се увере* да ли су то те руке ИА С 133; Било је *као да се однекуд вратио* ИА С 141; Ту поглед нема на чему да се заустави све до најдаље црте која није више земља и изнад које се стере небо, и оно једнолично и бескрајно, *као да су и њо само неке азурне, златне или сиве оранице за нама неизознаје усеве* ИА С 152.

а) У првом од овде наведених примера: (1) 'људи су криомице погледали моје руке'; (2) 'људи хоће да се увере...'; (3) то није исто.

б) Тако је и у другом примеру: (1) 'било је'; (2) 'он се однекуд вратио'; (3) то није исто.

в) И у трећем: (1) 'небо је једнолично и бескрајно'; (2) 'то (небо) су само неке азурне, златне или сиве оранице'; (3) то није исто.

5. Нема двојбе: постоје заиста поређења сводљива на паралелне конструкције у којима сваком елементу једне одговара еквивалент у другој; али постоје поређења у којима нема еквиваленције међу елементима, нити их је могуће успоставити. Први тип поређења јесте аналошки, а други без сумње – неаналошки.

3. КОНВЕНЦИОНАЛНО И ИНВЕНТИВНО ПОРЕЂЕЊЕ

1. Поређењем се по правилу конфронтирају две реалне појаве, међусобно сличне, или бар такве да поређење има смисла. Погледаћемо следеће примере:

Све оно што ја славим овим речима, прошло је једном кроз моја чула и моју свест, обрадовало ме и окрепило и оставило ми мисао о себи *као једину стварност* ИА С 83; *Било (је) као да сам тражио неко егзотично јело* ИА С 146; *Као сув лист на дрвету, пре него што отпадне, у јесен*, и ове степенице су примиле заувек боју сунца ИА С 99; *И као вечито немирне теразије*, у мени претеже час прва час друга од ове две склоности ИА С 101; Страх ме је да у шарама на камену не откријем реч, *као змију*, да рељеф не проговори друкчије него ликовима ИА С 102; И ту је та реч остала *као амајлија која ме је бранила од страхова...* ИА С 144; Црна и велика мастионица, каква се сада не виђа нигде. Црно и запуштено перо, *танко као змијски језик* ИА С 146; Кад погледам кроз прозор вагона, видим како ветар једнако носи суви лист кукурзовине, који је сада далек и црн на позадини сивог неба, *као задоцнела ишница којој име не можеш ипогодити* ИА С 153.

а) 'Мисао о ономе што ме је окрепило' итд. – по ауторовом мишљењу, у првом нашем примеру, јесте исто што и 'једина стварност'. Поређење, иако неизравно, опире се о стварне чињенице и њима служи у функцији разјашњења.

б) 'Било (је) као да сам тражио неко егзотично јело', у другом наведеном случају, пореди изванредан поступак аутора са 'тражењем егзотичног јела'. То је додуше претпоставка, али сасвим одговара реалним потенцијалима догађања.

в) У трећем: 'Као сув лист на дрвету, пре него што отпадне, у јесен, и ове степенице су примиле заувек боју сунца' – 'сув лист на дрвету примио је заувек боју сунца' // то су учиниле и 'ове степенице'. Поређење је аналошког типа, и у исто време повезује две реалне појаве.

г) У трећем: 'вечито немирне теразије' претежу свакако час на једну час на другу страну; тако исто, по ауторовој изјави, 'у мени претеже час прва час друга од ове две склоности'. Поређење је опет аналошког типа, а уз то се држи реалних чињеница.

д) Све се наведене конструкције држе реалних факата, и пореде се по аналогiji. Ипак ваља напоменути да та факта нису увек представљена у истом светлу, као приземна и свакодневна. Нпр. у два маха поновљена 'змија' – једном ова животиња по себи у улози еквивалента 'речи', други пут 'пера за писање' – оба пута отвара необичне асоцијације, и у мрежи тих асоцијација представља злослутни симбол зла. Залазимо већ у онај зачарани свет који настаје иза поетског поређења схваћеног као врата одшкринута у заграничје реалности. Али ипак остајемо при тврдњи да су оваква поређења још увек по нечему конвенционална – ако не по другоме, онда бар по свом лексичком саставу и конструктивним обинама.

2. Друкчије су околности у конструкцијама:

Оно што песници говоре то је *као ветар...* ИА С 83; Али, још удаљујући се тако све више и обзирући се *као човек који највише вољен и познат крај*, ми изговарамо искрене, последње речи у славу вина. Сви смо се на његовој искри, *као на другом сунцу*, огрејали и утешили ИА С 86; Ко од нас није доживео дане кад човек путује сам, бежећи од једне, мање, самоће у другу, већу, и кад на том путу не сретне ништа од онога што тражи, ни живо људско биће ни жељену мисао, него остане сам са смртоносном пустињом времена пред собом, са једином могућношћу да иде светом *као што буба мили око сламке*, без изгледа, без наде и видљивог смисла... ИА С 86; Јер, и у чаши најтамнијег вина назиремо танак и покретан одблесак светлости, *као одкришћа враћа у пределе без звука и знака, без лика и вида...* ИА С 86.

а) У првом од њих: 'Оно што песници говоре то је као ветар...' – опет се пореде реалне чињенице. Али аналогија међу њима није само неуочљива, већ ју је тешко открити. 'Песничка реч' и 'ветар' вероватно имају заједничку особину у томе што су и једно и друго нестални, неухватљиви, прозирни – и заправо нестварни.

б) У другом наведеном примеру: 'обзирући се као човек који напушта вољен и познат крај' – 'обзирање' је саставни елемент 'напуштања вољеног и познатог краја'. Поређење и овде има аналошки карактер. Али 'напуштање вољеног и познатог краја' није свакодневни догађај, него изузетан, који се дешава после тешких одлука и личних преиспитивања, а личи на оне момените у животу који су преломни, судбински.

в) У трећем: аутор 'иде светом као што буба мили око сламке, без изгледа, без наде и видљивог смисла...', поређење опет има обресе аналошке структуре, али поредбени део садржи необичну слику бубе која 'мили око сламке', и нагони на размишљање о смислу не само онога што 'буба' чини, већ што и 'човек' смера и предузима у бескрајној сложености догађања у свету.

3. Примери прве и друге наведене групе својом логичком суштином се не разликују; али суштином поредбене слике веома су удаљени међусобно. Први се држе реалности као такве, и налазе аналогије међу појавама у њој не прекорачујући њене границе. Други пак, иако су такође саздани од реалних факата, те факте представљају као нешто што превазилази стварност, што надилази њену суштину и залази у сферу идеалног, жељеног, и у крајњој линији егзистентног само у мислима.

а) Узмимо само 'бубу' која 'мили око сламке': детаљ изненађујући у реду догађаја које аутор на датом месту описује, детаљ уочљив само из блиске перспективе, и приметан само за око којем не измиче ни најситнија појединост. Практично: детаљ несвакодневни, или добијен несвакодневним начином посматрања стварности. Детаљ поетске инвенције, пре него стварног света.

б) Први, раније описани тип поређења сматраћемо конвенционалним, сазданим од детаља које је у стању да уочи и опише било ко. Други је пак, овај којим се сада бавимо, настао склапањем појединости које је у стању да уочи само проницљив дух, и које успева у целину склопити само ум који има способност дубљег продора испод површине ствари – инвентиван дух. Песник је пре свих оспособљен за такво посматрање стварности, и за креацију њене слике која је у стању да одушеви, да покрене на размишљање, да подстакне на стваралачки приступ стварности и оне који у другим приликама нису спремни на то. То је дакле тип инвентивног поређења.

4. СТЕРЕОТИПНО И ПОЕТСКО ПОРЕЂЕЊЕ

1. Инвентивност смо окарактерисали као способност људског духа да уочи и оне појединости које неинвентивном измичу, јер га задржавају у кругу стереотипних форми мишљења, уобичајених, и свакодневних. Чини нам се да нпр. народни певач, упорни чувар и велики пропагатор традиционалних облика мишљења и изражавања, не иде преко граница конвенционалних форми и онда када је стварно захваћен инспирацијом сличном поетској или сл. Погледајмо нпр. следеће форме из четврте свеске Вукове збирке народних песама:

Од како је свијет постануо, / Није љепши цвијет процватио... / Не-го што је овијех година / У Клобуку граду бијеломе / Младо Туре Шековић-Османе: / *На љејојџу као и ђевојка*, / *На сџидноћу као и невјесџа*, / *На јунашџиво ко Бојчић Алија* ВК П 32; Ришћанска се посилила војска, / *Као, брајше, ко је загобио*, / А Турска се препанула војска, / *Каонојџи ко је изџинуо* ВК П 39; Скочи Лука *ка чејџири вука* ВК П 109; Просуће-мо руше по калдрми, / На дукате покупити војску; / Нас четири велике дахије / На четворо подјелити војску, / На четворо *ко чејџири брајџа* ВК П 105; На четворо раздјелише војску, / Њи четири, *ко чејџири брајџа* ВК П 109; Уста раја *ко из земље џрава*, / У градове саћераше Турке ВК П 113; Јер ја нисам дрво врбовина, / Кад посјеку да с омладит могу, / Па да будем врба *ко и била* ВК П 125; Три војводе заједно пођоше, / Три војводе *као џри сокола*, / А за њима до двјеста Србина, / На атима, а под миздрацима, / *Коно сродно јајџо јолубова* ВК П 135; Растиснуше Турке на буљуке, / *Као вуџи бијеле јајањџе* ВК П 138; ...Већ ђу с тобом у дослуку бити, / *Држаћу те како брајџа своја* ВК П 141; Ту Србини *како мрки вуџи*, / Од њих пусто одузеше благо ВК П 151.

а) Упадљиво је понављање истог или сличног поређења у више наврата: На четворо подјелити војску, / На четворо *ко чејџири брајџа*; На четворо раздјелише војску, / Њи четири, *ко чејџири брајџа*; *Држаћу те како брајџа своја*. Само то је довољан разлог да утврдимо стереотипност ове конструкције у народној песничкој речи.

б) Али и кад није поновљено, поређење у овој врсти књижевности често нас подсећа на типизирана изражајна средства којима се испомагао народни стваралац. Такви нам се чине обрти: На љепоту као и *ђевојка*, / На стидноћу као и *невјесџа*; Ришћанска се посилила војска, / *Као*, брате, *ко је загобио*, / А Турска се препанула војска, / *Каоноџи ко је изјинуо*; Скочи Лука ка *чеџири вука*; Ту Србини *како мрки вуци*, / Од њих пусто одузеше благо, итд.

в) Ипак се и народном певачу мора признати тежња ка свежем и каткада чак врло успелом изразу, како другде тако и у поређењима.

ва) Чувени стих из *Почейка буне џроџив гахија*: Уста раја *ко из земље џрава* – врло погођеном сликом мноштва које буја и младалачком снагом осваја терен – убедљиво и упечатљиво оцртава развој и напредовање народног устанка.

вб) Допадљиво је поређење човека са врбовином: Јер ја нисам дрво врбовина, / Кад посјеку да с омладит могу, / Па да будем врба *ко и била*; – или војвода са соколовима, а војске са јатом голубова: Три војводе заједно пођоше, / Три војводе *као џри сокола*, / А за њима до двјеста Србина, / На атима, а под миздрацима, / *Коно сродно јайџо џолубова*; – са истим успехом народни песник пореди јунаке на делу са вуцима, а нејаке противнике са јагањцима: Растиснуше Турке на буљукe, / *Као вуци бијеле јајањеце*.

2. Песник реалистичког профила Алекса Шантић у избору средстава за свој израз у начелу није удаљен од народног ствараоца. Наравно, он није упућен, или бар није у првом реду упућен на већ постојеће залихе импровизацијских формула каквим се служи народни песник, али је по склоностима ипак сличан овоме, и та се сличност огледа пре свега у томе што се и код њега могу поновити исти или слични обрти. Но индивидуални стваралац, управо зато што нема обавезе према колективном изразу, осећа се слободним у избору, па и упућеним на оригинални обрт, фигуру итд. Зато су понављања практично сведена мање-више на случајност, или на неопходни минимум диктиран тематиком и песничким изразом ауторовим.

а) Што се тиче првога, тј. извесних симптома конвенционалности и извесних склоности ка понављању, о томе код Шантића налазимо довољно сведочанстава:

Високо шуме јабланови стари / И поток тече *као чистџа срма* АШ П 33; И на меком сјају, *као срма чистџа*, / У широкој мрежи лов обилни блиста АШ П 48;

Но дани су прошли *ко ријека наџла*, / Ко тренутни снови, као пуста варке... АШ П 36; И силни, *као џланинска ријека*, / Ми ћемо поћи преко оштра кама АШ П 44;

И два плава ока сузом заблистају / *Ко два џлава неба*, ко два бистра дана АШ П 30; Ваше очи сјају *ко два неба џлава*, / А моје су мутне као магле сиње... АШ П 36.

Конструкције смо груписали у парове, па је поновљено по себи видно: у првом пару то је 'чиста срма', по себи успела представа ненатруњене лепоте; у другом пару поредбени елеменат је 'ријека', различито оквалификована атрибутом (једном је 'нагла', а други пут 'планинска'); у трећем пару очи су одсликане плаветнилом неба.

б) И иначе су видни симптоми ограниченог репертоара песничких реkvизита, јер у цитираним исечцима они су на овај или онај начин више пута употребљени:

О, не дајте, Срби, да Вукова љага / Окаља нам образ чист ко сунце с неба... АШ П 25; Наша мила Боко, невјесто Јадрана, / Покривена небом ко од плаве свиле АШ П 37;

Ко пуста *џрана*, кад јесења крила / Тргну јој лисје и покосе ледом, / Без вас би мајка домовина била... АШ П 21; Једна се *џрана* повила па тио / Шапће ми нешто, као да је бајка АШ П 28; Моје срце гори и све јаче бије, / Као да би хтјело да на свјетлост продре; // И ко сморен путник дому гостопримном / Са птицама лаким да полети с *џрана* АШ П 41;

Судба је твоја као судба *ноћи* // Што вјечно лута да достигне сунце... АШ П 33; Укочила се. *Ноћ*, ко авет страшна... АШ П 40.

У првом скупу конструкција доминира мотив 'неба', у другом је ту између осталог 'грана', а у трећем 'ноћ'.

в) Понављање по себи не говори о неинвентивности песниковој, већ само о ширини инспирација и мисаоном склопу његовом. Усмереност на одређени круг животних појава диктира зброј и тип мотивских елемената, као и начин организације поетског текста. Али није поређење увек и без изузетка у жижи догађања о којем песник извештава, нити је увек исте тежине. Каткада, напротив, нађе се стешњено између форми веће тематске носивости, притиснуто потребама стиха, одгурнуто у позадину поетског дискурса, испражњено и сведено на просту нарацијску 'копчу', као у примерима:

...Сунце туђег неба / Неће вас гријат *ко ишћо ово џрије* АШ П 20, 21; Све је исто, старо... Само, *као џрије*, / Не чује се хитри точак да удара АШ П 29; Твој стисак руке није онај први; / Хладан, без душе, без ватре и крви, / *Ко да ми збори*: нема љета више АШ П 45; На моје срце гробна земља пада, / И ја се рушим *ко ишћ*, гробе стари АШ П 19.

Спрега 'гријат – грије' условљава лексичко пражњење употребљених речи. Али је у нашем случају песник успео да ту слабост претвори у врлину, јер је поновљени елеменат поставио у позицију риме, и подупро га касније снажним мотивским склопом 'гдје свога нема, и гдје брата није'.

За разлику од тога, 'као прије', одн. 'ко да ми збори', у следећа два случаја, делују заиста празно и безизразно.

Обрт 'ко ти', из потоњег наведеног примера, сасвим је неупадљив, и да није апострофе која за њим следи, и у којој у први план избија мотив 'гроба', стих би био вероватно промашен. Овако поређење остаје на нивоу 'копче',

али тиме поетска дискурзија није доживела пад. Говоримо о неупадљивом поређењу као таквом, а не о вредности поетске речи Шантићеве уопште.

г) Снага Шантићеве песничке речи не огледа се на прави начин у ономе што смо до сада описивали, већ у ономе што следи, јер ту имамо низ врло успешних инвентивних поређења разноврсне тематске структуре и лексичког састава:

Вјеровасмо у њу *ко у светићу живићу* / *Василија светићу* што клонуле снажи; / Вјеровасмо у њу *ко у вјечни живићу*... АШ П 25; Замириса коса *ко зумбули њави*... АШ П 27; Са таласа твојих, *ко љиљан бијела*, пружала је њему вила ловор-грану АШ П 29; И све док не слети зора на врх голи, / *Ко стуб мраморни* тако стоји сама АШ П 30; И слушај, негдје, *ко да Госјод њлаче*... АШ П 40; Одбјегнули јади вратиће се мени / *Као црне њићце на своје ноћниће* АШ П 41; Ја видим: нас редом садашњост љуљуска, / *Ко дјецу, у зици снова њразних* АШ П 41; Она ће доћи, свијетла и чиста / *Ко суза мајке, као љубав Христја* АШ П 43; *Ко бол један њић се у дну душе крије*, / Остављена ћути воденица стара АШ П 49.

’Свети ћивот‘ и ’вјечни живот‘, из првог овде наведеног примера, драматичним речима опомињу на свету прошлост и на обавезу генерација да је поштују и бране.

Лирски угођај у друга два случаја остварен је мотивима цвећа, мириса и ведрих асоцијација са женском лепотом и сл.

’Мраморни стуб‘, ’Господ који плаче‘, ’црне птице‘ итд. у следећим наведеним конструкцијама отварају суморне асоцијације на тамну страну живота.

5. ОРИГИНАЛНОСТ ПЕСНИЧКЕ РЕЧИ И ПОРЕЂЕЊЕ

1. Ако поређењу признамо објашњавајућу функцију као доминантну, онда се намеће закључак да се уз његову помоћ песничка реч своди и усмерава на онај круг појава које су у центру пажње датог времена, и на онај тип мишљења који је усмерен на спознају тих средишњих тема и њихових пројекција у колективној свести дате епохе. Тиме би се поређење svelo на когнитивну функцију, а у песништву би имало улогу заштите општих идеја од опасности да се изгубе у маси случајних асоцијација којима подлеже појединац.

Али у више махова, и у више смерова посматрајући га, уверили смо се да је функција поређења пре иновацијска него конвенционализацијска – пре фигуративна него проста дескриптивна итд. Показаћемо то на новим примерима из поезија Милоша Црњанског, упућујући на опште познату чињеницу да су песници новијих времена мање везани за традицију мишљења и казивања него старији – да су тј. склони оригиналној и необичној речи, самосвојни – често и својевољни у изразу, слици, тропима, али и звуку који производи мелодија њиховог песничког говора.

2. Разделићемо грађу по тематици описа, а покушаћемо да пратимо раз-
листавање мисли под дејством слика које намеће поређење опису – прелива-
јући га необичним бојама.

2.1. Најпре у разматрање узимамо описе предметне стварности и поре-
ђења која им се придружују у њиховом разгранавану и продубљивању:

Зидајте храм / бео као манастир МЦ И 9, 10; Ко редови зарђалих коса
/ кукуруз је на сунцу зрео МЦ И 13; ...чим пред зору сване, / небо ми је росно
ко равне њољане, / а месец се над њима сја / као срп МЦ И 14; Здраве свете,
бледи као зимски дан / у страху МЦ И 17; Једнако ћарлија као далек врп / тра-
гом мојим сенка моја, / пуна жита и неба ведра, / врела као једра недра твоја
МЦ И 13; ...а кад их додирнем (тј. руже – Ј. Ј.) тако брзо / потамне, као да се
прозор смрзо / и раскидо цвећове невеселе / легене шајне МЦ И 27; У прозо-
ру се сјаше као зайећи лук, / као месец у води млад и жути... МЦ И 33; ...и гле-
даше како голубови круже, / тужни и бели, ко мисли на Ловћен, / и смрт МЦ И
33; Мостови танки златили се и сјали, / ко месеци на реци с неба пали МЦ И
34; Лежим под јарболом белим. / И пловим по зрцалу сребрном / бескрајном.
// Преда мном на отоку тамном и црном, / са једним манастиром невеселим, /
као шајном МЦ И 47.

а) Најпре ћемо размотрити грађу.

аа) Први пример необичан је по тежњи да остане у сопственом кругу
дескрипције – да упореди оно што је заправо исто: 'цркву и манастир(ску цр-
кву?)'. И оно што је по правилу једнаких особина – овде 'бело'. Нисмо убе-
ђени да је песник у том успео.

аб) У више случајева који следе елементи предметне стварности поре-
де се међусобно: кукуруз и 'редови зарђалих коса', небо са росним 'равним
пољанама', а месец са 'српом', свет прожет стрепњом од ратне опасности пе-
снику се чини као блед 'зимски дан', вероватно хладан, и празан – без даро-
ва природе који живот значе. Итд.

ав) Сенка заљубљеног песника чини му се 'врела као једра недра тво-
ја'. Реални факат осветљен је пројекцијом на њега врелине љубавне страсти.

аг) Голубови се стављају у несвакидашњи контекст 'мисли на Ловћен',
а ова се са своје стране на необичан начин карактерише атрибутима за пси-
хичка стања 'тужан', и за боје 'бео'. Синестезија прекорачује границе ствар-
них асоцијација и залази у далеке пределе сродних сензација.

б) Могуће је упоредити конструкције, како по општим особинама, та-
ко и по квалитету. У првој перспективи посматрана, поређења ове групе ни-
су превише разноврсна, јер се поредбена поља углавном задржавају у истом
појавном кругу у којем су и поређени елементи. У другој – ако збирка распо-
редом песама прати стваралачки успон ауторов, онда је тај успон праћен из-
весним квалитативним напредовањем и наших конструкција. (1) Већ смо
изразили извесно незадовољство изгледом и фактуром првог наведеног при-
мера. За разлику од њега, остали спадају у ред фигура високог квалитета. (2)
Узећемо два примера са месецом као поредбеним елементом: У прозору се

сјаше као зајейџи лук, / као месец у води млад и жуџи...; Мостови танки златили се и сјали, / ко месеци на реци с неба пали. У првом је конструкција намерно затамњена, тако да се месец у вештом обрту јавља и као поређени, и као поредбени појам. У другом се мостови тако одсијавају у речној води 'као месеци'. Између осталог, и ова множина делује свеже и изненађујуће. (3) Изванредна је слика 'ледене тајне' на замрзнутом прозору, која зрачи сјајем стваралачког величанства – докле је Црњански у извесним тренуцима успео да се узнесе.

2.2. Врло је чест предмет описа људска јединка, њен телесни склоп, и посебно заносна лепота жене, вечна тема и песника и обичног мушкарца:

Тешка си била врела и боса / као сной жиџа кад се разирне МЦ И 13; Душа ти је раскидана, чиста, болна, / бледа као лица руских нихилистџиња. / Поглед ти је горак и свет, ко у магона / у каџелама ѓде кандило једва џиња МЦ И 21; ...чело ти је пуно тешких бора, / као да си мушко иџио се свуд ѓоџуца МЦ И 21; Ал чим се заљубиш... / чланци твоји и груди малене / и колена тврда ко круне од сребра / и бледе усне што брзо зарумене, и сјајна лака ребра / чине те маркизом... МЦ И 21; ...и груди ко цвџиови иџио вену, / цветови бели први... МЦ И 21; Руке ми дрхте, ко суве ѓране, / са којих неко јабуке ѓобра МЦ И 25; ...рајске ми тајне непознате кажеш: / да хоћеш ко сесџира браџу / да ми помажеш МЦ И 25; Тела нам се узнесу / ко камење у небеса МЦ И 26; Растали смо се / и сишли из града. / Као две сузе, кад најоредо кану, / са набораноџ лица МЦ И 29; Седео сам погурен и црн, / пуст / као Месечева сенка МЦ И 29; Моје су руке нове сенке, / побледеле су мирне, / ко уморна свирала ѓосле ѓеревенке, / кад их месечина дџрне МЦ И 30; Сенка је њина као ѓаучина ѓанка, / иџио дрхџи немоћно, меко МЦ И 30; ...нико не зна како тужно беше, / кад си ми дошла, бледа и страсна, / витка ко деџе, и пречиста МЦ И 43; Ко цвџиџи бели са Месеца / рађају се по улици деца МЦ И 48.

а) Бујно женско тело, у првом примеру ове групе, подсећа песника на плодну земљу и жетву, на сноп жита богат од рода. Груды су 'цветови што вену', иако 'бели, први' – двосмислена слика, пуна свежине, али и прошарана замесцима будућег пропадања. Изванредна је слика с којом се сливају колена што привлаче мушки поглед пун чежње: она су 'ко круне од сребра'.

б) Сликe патње и животних недаћа на људском лицу и телу предмет су двају поређења: Руке ми дрхте, ко суве ѓране, / са којих неко јабуке ѓобра; Поглед ти је горак и свет, ко у магона / у каџелама ѓде кандило једва џиња; ...чело ти је пуно тешких бора, / као да си мушко иџио се свуд ѓоџуца. Најупечатљивија је слика руку као сувих и празних грана 'са којих неко јабуке побра'.

в) Немамо разлога заобићи и последњи пример – неуспео и као поређење, али врло слаб и по сазвучјима која су остварена исхитреном римом, и по фактури (улична деца и нису баш 'цветићи').

2.3. Из обимног скупа поређења која за предмет имају сужен и скучен унутрашњи живот савременог интелектуалца, опхрваног страховима, жељама и страстима, а неспремног да оствари оно што мисли да би морао, а

можда и могао, и тако повученог у себе и своју резигнацију – навешћемо само извештан број примера:

Да је живот за слуге част / и над весео гњили свет / витлати себе смрти у почаст / *као сипеј крвав и свей* МЦ И 16; Са тугом новом и безданом / у сласт витлају жељом необузданом, / *ко свело лишће*, сва бића МЦ И 30; Нашао сам суморну страст тела, / *као вејтар звезде* / у грању по гробљу... МЦ И 31; О само је тужан човек чист, / слободан нежан и драг, / *ко звоно у пољу*, и благ / *ко цвркуи тица*, и увео лист МЦ И 32; Дижите очи мрачне, / *ко бунџовне букџине зрачне* / *пободене у дубоке* / *црне колуџове* МЦ И 32; Док ноћ пљушташе, читаше Омира, / *црн и тежак, ко Ахилов*, / што само крај мора нађе мира / *џроб* МЦ И 33.

а) Нејасна, мистиком натопљена и загушљивом паром гађења према свету, али и према отпору против њега – слика у којој песник 'витла себе смрти у почаст' – колико је мучна, толико је ипак на неки начин и упечатљива.

б) Не знамо колико је оправдано у песништву тражити логичке вредности, али чини нам се да је други пример промашен управо услед противречности у слици коју образује конструкција: 'свело лишће' је симбол умирања, дакле немоћи, па је глагол 'витлати', пун махните одлучности и разуздане снаге, заиста непримерен као поређење.

в) И у примеру који следи за овим слика није најбоље срезана: звезде и ветар нису упоредиви са 'суморном страшћу тела'.

г) 'Чистота туге', иако врло необична, ако постоји – онда је заиста упоредива са 'звоном у пољу', дакле лишеним сваке архитектонске раскоши којој припада као црквени реkvизит, или са 'цвркутом птица', уколико овај није мотивисан љубављу и нагоном размножавања, већ тешком обавезом да се пород исхрани, или потребом да се опстане у непријатељском окружењу – заиста сведочи о широким могућностима песниковим да ствара нове и увек свеже слике. Итд.

6. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

1. Немамо намере бавити се даље суштином поезије, па ни карактером песничких фигура или сл. – као таквих. Једини нам је задатак био да покушамо указати на неке карактеристике песничког поређења.

2. А поређење као песничка фигура – када има такав смисао и функцију – заиста се уклапа у целину песничког дела као стваралачка чињеница.

3. Песничко поређење разликује се од осталих врста не просто сликовитошћу, већ оним особеностима које добија од амбијента у којем се налази – свежином израза, необичношћу слике, изненађујућом фактуром, каткада и звучним омотачем који га чини лепршавијим од сваког непесничког говора ма колико био привлачан и леп.

4. Нисмо у анализи на томе инсистирали, али чини нам се да је поређење и једна од најфункционалнијих песничких фигура, са способношћу да

асоцијативним путем повеже реалност са песничким светом, и тако омогући читаоцу приступ делу.

ИЗВОРИ

ВК П: *Вук 1976*: Вук Ст. Караџић, *Српске народне њесме IV*, Београд: Просвета.

ИА С: *Андрић 1963*: И. Андрић, *Сџазе, лица, ѓредели*, Сабрана дела X, Београд: Просвета.

АШ П: *Шантић 1981*: А. Шантић, *Пјесме*, Београд: Слово љубве.

МЦ И: *Црњански 1993*: М. Црњански, *Лирика Иџаке и коменџари*, Београд: БИГЗ/СКЗ.

ЛИТЕРАТУРА

Валери (1980): Пол Валери, *Песничко искуџиво*, Београд: Просвета.

Јовановић (2006): Јелена Јовановић, Прилог проучавању природе поређења (Улога лексичких интензификатора и модификатора у семантици исказа), *Годишњак за српски језик и књижевност*, Година XX, број 8, Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 151–164.

Јовановић (2007а): Јелена Јовановић, О синтаксичким и стилским особеностима изградње сликовите представе (На примеру пословичких поређења), *Српски језик XII*, Београд: Научно друштво за проучавање и неговање српског језика, 141–169.

Јовановић (2007б): Јелена Јовановић, О сликовитом поређењу – његовим синтаксичким и стилским особеностима, *Узданица – часопис за језик, књижевност, уметност и педагошке науке*, год. IV, бр. 2, Јагодина: Педагошки факултет у Јагодини, 7–23.

Шкловски (1969): В. Шкловски, *Ускрснуће ријечи*, Загреб: Стварност.

Jelena Jovanovic
University of Belgrade
Faculty of Philology
Serbian Language with South-Slavic Languages DepartmentA

BOUT POETIC COMPARISONS

Summary: The poetic comparison is what is studied in the work and it is characterized by the vigorousness of the expressions, the peculiarity of the picture and the amazing structure.